

ZREDNAI (VITÉZ) JÁNOS PECSÉTTYŰRŰI ÉS CÍMERÉNEK ILLUMINÁLT KÓDEXEKBEN TALÁLHATÓ ÁBRÁZOLÁSAI

Írásunkban Zrednai (Vitéz) János címerének a diplomatikai és a kodikológiai emléktanyagban található ábrázolásait kívánjuk összegyűjteni és leírni.¹ Mindenekelőtt célszerűnek tűnik, hogy összefoglaljuk a főpap származására és nevére vonatkozó legfrissebb ismereteinket.

Zrednai (Vitéz) János (1408 k.–1472) származása és más szlavóniai humanistákhoz (Janus Pannonius, „ifjabb” Vitéz János, Garázda Péter, Megyericsei János) fűződő családi kapcsolata nem véletlenül foglalkoztatja régóta a kutatókat.² Zrednai Jánost korábban – Galeotto Marzio és Antonio Bonfini nyomán – egységesen Vitéz Jánosnak nevezték, de Csapodiné Gárdonyi Klára³ és Pajorin Klára⁴ az irodalomtörténet, majd Pálosfalvi Tamás⁵ a családtörténet oldaláról véglegesen bebizonyították, hogy János érsek nem volt a Vitéz család tagja.⁶ Indokolatlan idősebb és ifjabb Vitéz Jánosról beszélni, hiszen Vitéz János nevű főpap csak egy volt: Kamarcai Vitéz János.⁷ Zrednai (Vitéz) Jánost csak később nevezték el „Vitéznek”. Janus Pannoniusnak a Vitézekhez való sorolása későbbi eredetű (15. század második fele). Sem János esztergomi érsek (Zrednai János), sem János pécsi püspök (Janus Pannonius) nem volt sem Vitéz, sem Garázda.⁸

¹ A szíves szóbeli közlésekért és szakmai tanácsokért köszönetet mondok Sölch Miklósnak, Lakatos Bálintnak, Faragó Dávidnak, Hegedűs Andrásnak, Tomislav Matićnak, Pálosfalvi Tamásnak, Wojciech Świebodának, Neumann Tibornak, Zsupán Edinának, Mikó Árpádnak, Lővei Pálnak és Pócs Dánielnek.

² Pálosfalvi Tamás: Vitézek és Garázdák. A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez. *Turul*, 2013. 1. sz. Zrednai (Vitéz) első és sokáig egyetlen részletes életrajzát lásd Fraknói Vilmos: *Vitéz János esztergomi érsek élete*. Budapest, Szent István Társulat, 1879 /Házi könyvtár, XXX./ . Lásd továbbá Tomislav Matić horvát nyelvű doktori dolgozatát: Tomislav Matić: *Ivan Vitez od Sredne. Prelat i humanist 15. stoljeća*. Doktorski rad, mentori Borislav Grgin i Nenad Ivić. Scučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2017.

³ Csapodiné Gárdonyi Klára: Vitéz János neve. *Turul*, 1998. 27. sz.

⁴ Pajorin Klára: Vitéz János vezetéknevéről. In: *Ritók Zsigmondné Szalay Ágnes 70. születésnapjára*. Közreadja a REBAKUCS. Budapest, 2001, 18–19.

⁵ Pálosfalvi: i. m. 15.

⁶ C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája, 1458–1526*. I. *Főpapok és bárók*. Budapest, 2017 /Magyar történelmi emlékek. Adattárak/, 27.

⁷ Személyére lásd Pálosfalvi: i. m. 4–5., 15.

⁸ Uo. 15–16.

Zrednai (Vitéz) János művelt főpap volt. Váradai püspökként (1445–1465), majd esztergomi érsekként (1465–1472) ő maga a tudományok pártolója, rezidenciája pedig külföldi tudósok szakmai műhelye, központja volt. Nagy igényességgel gyűjtötte, olvasta a kódexeket és javítgatta azok hibás olvasatait, és oroszlánrésze volt a pozsonyi egyetem megalapításában (1467).

Az előzetes vizsgálatok során feltűnt, hogy a Zrednai János kódexeiben található Zrednai-címerábrázolások differenciáltabb képet mutatnak, mint a pecsétjein látható címer. Ezért úgy döntöttünk, hogy a Zrednai *possessorságát* bizonyító kodikológiai forrásokat összevetjük az oklevélkiadó Zrednai János tevékenységét tanúsító dokumentumokkal (alapvetően pecsétekkel). Közleményünkben a diplomatikai és a kodikológiai emlékanyagot kívánjuk ismertetni nyolc pecsét, valamint tizenöt illuminált kódexben található címerábrázolás bemutatásával.

Az összeállítás alapjául a szakirodalomból ismert Zrednai-pecsétek és a Zrednai-címert viselő kódexek szolgálnak. Az elveszett és csak utalásból ismert pecsétek, kódexek a jelen vizsgálat számára nem tekinthetők érdemi adatnak, mivel a régi tudósítások nem feltétlenül szolgálnak számunkra pontos – például heraldikai – leírásokkal.

A közlés 23 tételből – nyolc gyűrűspecst és tizenöt kódex adataiból – áll, ami összesen 25 címerábrázolást fed, mivel két kódexben nem egy-egy, hanem két-két címer szerepel. A nyolc pecsét Zrednai János püspöki, majd érseki pecsétgyűrűjével készített gyűrűspecst négy-négy példányát fedi. Az új gyűrű készítésének nyilván az volt az oka, hogy változott Zrednai egyházi méltósága: váradai püspök után esztergomi érsek lett.⁹ A tételek a leírást, a vonatkozó szakirodalmat, a reprodukciók bibliográfiai adatait (beleértve a világhálón elérhető reprodukciók linkjeit is) tartalmazzák.

Függelék

A)

Pecsétek (püspöki és érseki gyűrűspecstek)

A vizsgálat tárgyát képező pecsétekre vonatkozóan a *Collectio Diplomatica Hungarica – A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa* (MNL OL DL/DF), a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára pecsétgyűjteményéhez összeállított levéltári segédlet és a Bándi Zsuzsanna által készített kiállítási katalógus szolgált alapul.

⁹ A tisztségváltásra lásd C. Tóth Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig*. Győr, 2017 /A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 27./, 24. és 108.

A tételekben hivatkozott szakirodalom:

Pecsétgyűjtemény 2006 = *Pecsétgyűjtemény. V szekció. Repertórium.* Összeáll. Sunkó Attila. Budapest, 2006 /A Magyar Országos Levéltár segédletei, 23./.

Bándi 1990 = Bándi Zsuzsanna: *A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának (1990. április 6. – október 6.) katalógusa.* [Gépirat.] Budapest, 1990.

Bándi 1991 = Bándi Zsuzsanna: *A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa (1990. április 6. – október 6.). Levéltári Közlemények,* 1991. 57–150.

Megpecsételt 2000 = *Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból.* Szerk. Hegedűs András. Esztergom, 2000.

MNL OL DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.

MNL OL DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár.

MNL OL DL/DF adatbázis = <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> [letöltés: 2018. november 28.].

A tételekben olvasható rövidítések feloldása:

A = alak, méretadat

M = pecsétmező leírása

K = körirat

I = irodalom

L = link (MNL OL DL/DF adatbázis)

R = reprodukció

A/1

A püspöki gyűrűspecst példányai

A/1-1

Zrednai János váradi püspök pecsétje

Várad, 1460. április 6.

MNL OL DL 81387.

A: Nyolcszögletű vörös viasz papírfelzetes zárópecsét (kb. 1,7x1,2 cm méretű).

M: A pecsétmezőben közepen vágott címerpajzs, fent jobbra haladó oroszlán, lent liliom két csillagtól övezve. A címerpajzs fölött püspöksüveg.

K: s[igillum] joh[an]nis episcopi varad[iensis]

I: Bándi 1990, 71. l., 115. sz.; Bándi 1991, 127. l., 119. sz.

L: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/176970/?pg=2&bbox=-365%2C-815%2C1003%2C-12> [letöltés: 2018. november 25.]

A/1–2

Mátyás király és az országnagyok pecsétjei között Zrednai János váradi püspök pecsétje

Esztergom, 1462. február 10.

MNL OL DL 15698.

A: Zrednai János váradi püspök természetes színű viasz pecsétfészekbe nyomott nyolcszögletű vörös viasz pecsétje (kb. 1,6x1,2 cm méretű).

M: A közepen vágott címerpajzsban fent jobbra haladó oroszlán, lent liliom két csillagtól övezve. A címerpajzs fölött püspöksüveg.

K: s[igillum] joh[an]nis episcopi varad[iensis]

I: Bándi 1990, 9–10. l., 2a. sz. (3); Bándi 1991, 63–64. l., 2a. sz. (3); Pecsétgyűjtemény 2006, 82. l., 923. sz.

L: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/179939/?pg=5&bbox=-528%2C-1333%2C1773%2C16> [letöltés: 2018. november 25.]

A/1–3

Mátyás király és az országnagyok pecsétjei között Zrednai János váradi püspök pecsétje

Esztergom, 1462. február 10.

MNL OL DL 24767.

A: Zrednai János váradi püspök természetes színű viasz pecsétfészekbe nyomott nyolcszögletű vörös viasz pecsétje (kb. 1,2x1,7 cm méretű).

M: A pecsétmező közepen vágott címerpajzsot mutat, fent jobbra haladó oroszlán, lent liliom két csillagtól övezve. A pajzs fölött püspöksüveg.

K: s[igillum] joh[an]nis episcopi varad[iensis]

I: Bándi 1990, 10–11. l., 2b. sz. (3); Bándi 1991, 64–65. l., 2b. sz. (3)

L: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/179942/?pg=4&bbox=-127%2C-1987%2C3128%2C-77> [letöltés: 2018. november 25.]

A/1–4

Mátyás király és az országnagyok pecsétjei között Zrednai János váradi püspök pecsétje

Vác, 1462. május 6.

MNL OL DL 15719.

- A: Zrednai János váradi püspök nyolcszögletű vörös viasz rányomott pecsétje, kissé sérült (kb. 1,3x1,8 cm méretű).
- M: Középen vágott címerpajzsban fent jobbra haladó oroszlán, alul liliom két csillagtól övezve. A címerpajzs fölött püspöksüveg.
- K: s[igillum] joh[an]nis episcopi varad[iensis]
- I: Szakirodalom: Bándi 1990, 11–12. l., 2c. sz. (4); Bándi 1991, 65–66. l., 2c. sz. (4)
- L: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/180338/?pg=6&bbox=97%2C-1309%2C1064%2C-742> [letöltés: 2018. november 25.]

A/2

Az érseki gyűrűspecsét példányai

A/2–1

Zrednai János esztergomi érsek pecsétje

1465. december 18.

MNL OL DL 16208.

- A: Hártján, zöld színű pecsétzsinóron természetes színű viasz pecsétfészekben nyolcszögletű vörös viasz pecsét (kb. 1,5x1,3 cm méretű).
- M: A pecsétmezőben vágott pajzsban fent jobbra haladó oroszlán, alul liliom, kétoldalt egy-egy csillaggal. A pajzs mögött kereszt.
- K: s[igillum] iohan[n]is archiep[iscop]i strigon[iensis]
- I: Bándi 1990, 62. l. 97. sz.; Bándi 1991, 118. l., 101. sz.; Pecsétgyűjtemény 2006, 66. l., 294. sz.
- L: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/186963/?pg=3&bbox=-35%2C-1305%2C1592%2C-351> [letöltés: 2018. november 25.]

A/2–2

Zrednai János esztergomi érsek pecsétje

1466. április 21.

MNL OL DF 236014.

Eredeti őrzőhelye: Esztergom, Prímási Levéltár, Esztergomi Székesfőkapitány Magánlevéltára, Acta radicalia, 16-1-7.

- A: Zrednai János természetes színű viasz pecsétfészekbe nyomott nyolcszögletű vörös viasz pecsétje (1,5 x 1,3 cm).
- M: Kerekített talpú vágott pajzs, amelynek felső mezejében jobbra lépő oroszlán, alsó mezejében középen lebegő liliom, két oldalán egy-egy hatágú csillaggal, a pajzs mögött kereszt látható.
- K: s[igillum] iohan[n]is archiep[iscop]i strigon[iensis]
- I: Megpecsételt 2000, 123. l., 93. sz. (Hegedűs András)
- R: Megpecsételt 2000, 123. l., 93. sz.

A/2–3

Zrednai János esztergomi érsek pecsétje

1466. április 26.

MNL OL DL 16344.

A: Rányomott nyolcszögletű vörös viasz pecsét papírfelzettel.

M: A gyűrűspecst mezejében Zrednai János címere: kerekített talpú vágott pajzs, amelynek felső mezejében jobbra lépő oroslán, alsó mezejében középen lebegő liliom, két oldalán egy-egy hatágú csillaggal, a pajzs mögött kereszt látható.

K: s[igillum] iohan[n]is archiep[iscop]i strigon[iensis]

L: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/187807/?pg=3&bbox=-438%2C-1159%2C1498%2C-23> [letöltés: 2018. november 30.]

A/2–4

Zrednai János esztergomi érsek pecsétje

Nagyszombat, 1466. június 10.

MNL OL DL 16363.

A: Rányomott nyolcszögletű vörös viasz pecsét papírfelzettel.

M: A gyűrűspecst mezejében Zrednai János címere: kerekített talpú vágott pajzs, amelynek felső mezejében jobbra lépő oroslán, alsó mezejében középen lebegő liliom, két oldalán egy-egy hatágú csillaggal, a pajzs mögött kereszt látható.

K: s[igillum] iohan[n]is archiep[iscop]i strigon[iensis]

I: Szakirodalom: Bándi 1990, 62. l. 97. sz.; Bándi 1991, 118. l., 101. sz.

L: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/view/188062/?pg=3&bbox=-415%2C-1100%2C1520%2C35> [letöltés: 2018. november 25.]

B)

Kódexekbe festett címerábrázolások

A fenti oklevelektől eltérően a közlésben szereplő kódexeket nem könnyű feladat kronológiai szempontból rendezni, mivel a másolás és az illuminálás idejét általában nem tudjuk pontosan datálni. Ezért inkább formai jegyek (püspöki süveg vagy érseki kereszt a címeren) alapján rendeztük őket csoportokba. A formai jegyek mindazonáltal időrendet is jelenthetnek, mivel a püspöki süveg ábrázolása Zrednai címerén az 1465 előtti korszakra, az érseki kereszt megjelenése az 1465 után korszakra utal. (Zrednai 1445 és 1465 között váradi püspök, 1465 és 1472 között esztergomi érsek volt. 1445 előtti illuminált kódex nem szerepel az alábbi listán.) A harmadik alegységbe azok az esetek tartoznak, amikor a Zrednai-címer mellett vagy azzal közös kompozícióban Garázda-címert is találunk. Az átfestett címereken pedig a Mátyás király címerével felülfestett Zrednai-címereket értjük.

Hoffmann Edithnek 1929-ben megjelent könyve és annak Wehli Tünde által szerkesztett reprint kiadása (1992) – Zrednai könyvtárára vonatkozóan is – kiváló és meghatározó szakirodalomnak minősül. Csapodiné Gárdonyi Klára kutatási eredményeinek (1984) köszönhetően széles alapokon nyugvó ismereteink vannak a tudós prelátus könyvtáráról és az általa olvasott könyvekről. Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára *Bibliotheca Hungaricája* a magyarországi kodikológiai emléktanyag tükrében tartalmaz fontos adatokat Zrednai könyvtárára vonatkozóan. Az esztergomi érsek könyveinek egy része később a Corvina-könyvtár állományába került. Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi Klára és Madas Edit cenzusai a főpap kódexeiről elsősorban a *Bibliotheca Corviniana* részeiről nyújtanak szakirodalmi ismereteket.

A tételekben hivatkozott szakirodalom:

Bauer-Eberhardt 2008 = Ulrike Bauer-Eberhardt: Italienischer Buchschmuck in den Münchner Corvinen. In: *Ex Bibliotheca Corviniana. Die acht Münchener Handschriften aus dem Besitz von König Matthias Corvinus*, hrsg. von Claudia Fabian und Edina Zsupán. Budapest, 2008 /Bavarica et Hungarica, 1.; Supplementum Corvianum, 1./, 107–141.

Budai műhely 2018 = *A Corvina könyvtár budai műhelye. Kiállítási kalauz. The Corvina Library and the Buda Workshop. A Guide to the Exhibition.* Bev. és összefoglaló táblák Zsupán Edina. Tárgyleírások Zsupán Edina és Földesi Ferenc. Budapest, 2018.

CCM 1988 = *Catalogus codicum manuscryptorum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur.* Vol. 4. Numeros continens inde a 564 usque ad 667. Wratislaviae, Ossolineum, 1988.

Csapodi 1973 = Csaba Csapodi: *The Corvinian Library. History and Stock.* Budapest, 1973 /Studia humanitatis, 1./.

Csapodi – Csapodiné 1988–1994 = Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt.* I–III. Budapest, 1988–1994 /A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, új sorozat, 23., 31., 33./.

Csapodi – Csapodiné 1990 = Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Corviniana.* Negyedik, bővített és átdolgozott kiadás, Budapest, 1990.

Csapodi-Gárdonyi 1984 = Klára Csapodi-Gárdonyi: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz.* Budapest, 1984 /Studia humanitatis, 6./.

Csillag 2008 = *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a magyarországi humanizmus kezdetei. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban, 2008. március 14. – június 15.* Szerk. Földesi Ferenc. Budapest, 2008.

Hoffmann – Wehli 1929/1992 = Hoffmann Edith: *Régi magyar bibliofilek.* [Hasonmás kiadás és újabb adatok.] Az előszót és az új jegyzeteket írta és a kötetet szerkesztette Wehli Tünde. Budapest, 1992.

Madas 2009 = Edit Madas: *La Bibliotheca Corviniana et les corvina „authentiques”.* In: *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'État moderne.* Publié par Jean-François Maillard, István Monok, Donatella Nebbiai avec le concours de Edit Madas, Luigi Alberto Sanchi et Edina Zsupán. Budapest, 2009 /Supplementum Corvinianum, 2., De Bibliotheca Corviniana/, 35–78.

Pócs 2016 = Pócs Dániel: *Handó György könyvtára.* *Ars Hungarica*, 2016. 4. sz. 309–338.

B/1

Püspöki süveg és érseki kereszt nélküli címerábrázolások

B/1a

Georg Peurbach, *Theoricae novae planetarum*

Krakkó, Biblioteka Jagiellońska, BJ Rkp. 599 III, fol. 1 recto

Kerek talpú vágott pajzs, amelynek felső, arany mezejében jobbra haladó vörös oroslán; az alsó, kék mezőben közepén lebegő arany lilium, két oldalán egy-egy hatágú arany csillaggal.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69., 237.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 124. l., 77. sz.; CCM 1988, num. 599.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 35. l., 1916. sz.

Reprodukció: Csapodi-Gárdonyi 1984, Abb. 60.; <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/360999/content> [letöltés: 2018. november 17.]

B/1b

Cicero, *Opera philosophica*

New Haven, Yale University Library, Beinecke MS 284, fol. 2 recto

A vágott címerpajzs felső, arany mezejében jobbra haladó vörös oroslán; az alsó, kék mezőben két hatágú arany csillag között sötétezüst lilium.

A kódex végén olvasható adat szerint 1470-ben fejezték be a másolást (fol. 275 recto: „Florentiae ... M. CCCC. LXX.”).

Csapodiné Gárdonyi Klára szerint (1984) Firenzében illuminálták a kódexet.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 237.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 95. l., 29. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 125. l., 2309. sz.

Reprodukció: <https://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3592329> [letöltés: 2018. november 16.]

B/1c

Ifjabb Plinius, *Epistolae*

Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 141, fol. 1 recto

Kerek talpú vágott pajzs, amelynek felső, ezüst mezejében jobbra haladó vörös oroszlán; az alsó, kék mezejében középen lebegő ezüst lilium, két oldalán egy-egy nyolcágú arany csillaggal.

Csapodiné Gárdonyi Klára (1984) szerint Észak-Itáliában illuminálták a kódexet. Zrednai János jelezte az émemdálás (a szöveg javításának) időpontját: „Bude 1464 Maji 23”.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 126. l., 79. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, I. (1988), 40. l., 48. sz.; Csillag 2008, 147–148. l.

Reprodukció: Csillag 2008, 148. l.;

<http://cdm.csbsju.edu/digital/collection/HMMLClrMicr/id/21632/rec/1> [2018. november 3.]

Zrednai a Plinius-kódexet 1464-ben már javította: ez püspöksége idején történt. A Peuerbach-kódex datálása terén a szakirodalom nem egységes. Csapodiné Gárdonyi Klára és Wehli Tünde szerint Magyarországon készült, Wehli Tünde szerint az 1450-es években; a krakkói Jagelló Könyvtár nyomtatott katalógusa viszont későbbre datálja a kódexet (1470 körül): Zrednai az 1450-es években püspök, 1470 körül érsek volt. A Cicero-kódex másolását 1470-ben fejezték be: Zrednai ekkor már érsek volt. Süveg és kereszt nem látható a fenti három címerábrázoláson. Mindazonáltal ennek a ténynek nem feltétlenül érdemes a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Elképzelhető, hogy a (nem magyarországi) címerfestőt nem pontosan tájékoztatták Zrednai címeréről.

B/2

Püspöki süveg vagy/és érseki kereszt a címeren

B/2a

Cicero, *Orationes*

Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 11, fol. 1

Kerek talpú vágott pajzs, amelynek felső, arany mezejében jobbra lépő vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben középen lebegő sötétezüst/fekete lilium, két oldalán egy-egy arany csillaggal. A pajzs fölött érseki kereszt látható.

Csapodiné Gárdonyi Klára (1984) szerint a kódexet Firenzében illuminálták. Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 96. l., 30. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, I. (1988), 32. l., 27. sz. Reprodukció: <http://cdm.csbsju.edu/digital/collection/HMMLClrMicr/id/21402/rec/1> [letöltés: 2018. november 17.]

B/2b

Plautus, *Comoediae*

Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 111, fol. 1 recto

Tárccsapajzs, vágott, amelynek felső, arany mezejében jobbra lépő vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben középen lebegő ezüst lilium, két oldalán egy-egy hatágú arany csillaggal. A pajzs felett püspöki süveg és érseki kereszt.

Csapodiné Gárdonyi Klára (1984) szerint a kódexet Ferrarában illuminálták.

Mivel a süveg felett kereszt is látható, a címer Zrednai érseksége idején, vagyis legkorábban 1465-ben készülhetett.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 125. l., 78. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, I. (1988), 38. l., 42. sz.

Reprodukció: Csapodi-Gárdonyi 1984, Abb. 55.;

<http://cdm.csbsju.edu/digital/collection/HMMLClrMicr/id/21826/rec/1> [letöltve: 2018. november 3.]

B/2c

Ptolemaeus, *Cosmographia*

Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. Lat. 274, fol. 1 recto

Lófej-pajzs, vágott; a felső, arany mezőben jobbra haladó vörös oroszlán, az alsó, kék mezőben két arany csillag között sötétezüst lilium. A pajzs felett érseki kereszt.

Csapodiné Gárdonyi Klára (1984) szerint a kódexet Firenzében illuminálták.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 237. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 128. l., 83. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 190. l., 2567. sz.

Reprodukció: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.lat.274 [letöltve: 2018. november 3.]

B/2d

Manilius, *Astronomicon*

Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. Lat. 1711, fol. 2 recto

A kerek talpú vágott pajzs felső, arany mezejében jobbra haladó vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben két hatágú arany csillag között arany lilium. A pajzs felett érseki kereszt.

Zrednai 1469-ben Galeotto Marzióval együtt olvasta és émendálta a szöveget.

Szakirodalom: Hoffmann-Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 119. l., 68. sz.; Csapodi-Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 188. l., 2559. sz.

Reprodukció:

https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_lat_1711/0007/image [letöltve: 2018. november 16.]

B/2e

Hieronymus, *Epistolae, Sermones etc.*

Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 644, fol. 2

A kerekalpú vágott pajzs felső, arany mezejében jobbra haladó vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben két hatágú arany csillag között arany liliom. A pajzs felett érseki kereszt.

Csapodiné Gárdonyi Klára (1984) szerint a kódexet Nápolyban vagy Észak-Itáliában illuminálták.

Vitéz 1470-ben émendálta, valószínű tehát, hogy az illuminálás és az érseki címer 1470 előtt készült.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi 1973, 244. l., 328. sz.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 105. l., 44. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, I. (1988), 47. l., 68. sz.; Csapodi – Csapodiné 1990, 64. l., 180. sz.; Madas 2009, 56. l., 69. sz.
Reprodukció: Csapodi – Csapodiné 1990, 487. l. (= CCI. számú tábla)

B/3

Zrednai- és Garázda-címerek közös kódexben vagy közös kompozícióban

Egyes esetekben előfordul, hogy a kódexben – Zrednainak az alsó lapszéldíszben található címerén kívül – az illuminált levél egy másik helyén (például a felső lapszéldísz) egy másik címer is szerepel, mint például Mátyás király címere (lásd fent a B/2b esetet, Plautus-kódex, Bécs, ÖNB Cod. 111). Ezek az esetek nem kevés fejtörést okoznak a címer szereplése okát kutató kodikológusoknak és művészettörténészeknek.

Meglátásunk szerint azok az esetek, amikor a Zrednai-címer a Garázda-címerrel közös kódexben vagy közös kompozícióban szerepel, külön említést érdemelnek. Ezt részben az is indokolja, hogy nem ismerünk más olyan személyt vagy családot, akinek a címerét Zrednai címerével közös szerkezetben festették volna meg kódexekben.

B/3a

Augustinus, *De civitate Dei*

London, British Library, Ms. Harl. 4902, két címer közös kompozícióban.

Felül Zrednai címere: vágott pajzs, amelynek felső, arany mezejében jobbra haladó sötétarany oroszlán; az alsó, kék mezőben középen lebegő sötétezüst/fekete liliom, két oldalán egy-egy arany csillaggal. A pajzs felett püspöksüveg.

Alul a Garázda-címer: kék mezőben kiemelkedő, fenyőfát tartó, jobbra forduló vadkecske.

Csapodiné Gárdonyi Klára (1984) szerint a kódexet Firenzében illuminálták.

Az Augustinus-kódexben, és mint alább látjuk, a Livius-kódexekben is feltűnik a Garázda család címere. Jelen esetben a Zrednai- és a Garázda-címer nem külön-külön, a keretdísz különböző sarkaiban szerepel, hanem közös kompozícióban láthatók, összeérnek. A Zrednai-címer felső részében – az általánosnak tekinthető ábrázolástól eltérő módon – arany mezőben sötétarany oroszlán szerepel.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 237. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 87. l., 11. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 46. l., 1966. sz.

Reprodukció: Klára Csapodi-Gárdonyi 1984, Abb. 42.

B/3b

Livius Zrednai kedvelt és gyakran olvasott szerzője volt. A három müncheni Livius-kódex mindegyike őriz Garázda-címert.¹⁰

B/3b-1

Livius, *Ab urbe condita, decas I.*

München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 15731, két ábrázolás: fol. 1 verso és fol. 2 recto.

Fol. 1 verso: A kis méretű pajzson kék mezőben, felül jobbra haladó arany oroszlán, alul arany liliom és alig látható további elemek (valószínűleg arany csillagok).

Fol. 2 recto: Lófej pajzs, vágott. A felső, arany mezőben jobbra haladó vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben középen lebegő sötétezüst liliom, két oldalán egy-egy arany csillaggal.

Az illumináció elkészítését Mariano del Buonónak tulajdonítják (lásd Csillag 2008).

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 115. l., 62. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 64. l., 2020. sz.; Csillag 2008, 166–169. l., Pócs 2016, 324. l.

Reprodukció: Csapodi-Gárdonyi 1984, Abb. 47.; Csillag 2008, 168–169. l.; <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00081514&pimage=5&v=150&nav=&l=de> [letöltve: 2018. november 3.]

¹⁰ Clm 15731, fol. 2 verso: a bal lapszéli keretdíszben Garázda-címer látható; Clm 15732, fol. 1 verso: a tabernákulum szövege alatt a ma nem teljesen ép állapotban levő illuminálás valószínűleg Garázda-címert sejtet; Clm 15733, fol. 2 recto: az alsó szegélydísz közepén (a bal és jobb sarokban található Zrednai-címerek között) az üres címerpajzs felett korona, alatta Garázda-címer. Lásd bővebben Pócs Dániel: Handó György könyvtára. *Ars Hungarica*, 2016. 4. sz. 324. l. 32. j.

B/3b-2

Livius, *Ab urbe condita, decas II.*

München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 15732, fol. 2 recto

A Zrednai-címerábrázolások sorában máshol egyáltalán nem látható, egyedi kialakítású címerpajzs három részből áll. Legfelül kék mezőben arany kereszt, középen arany mezőben jobbra haladó vörös oroszlán, legalul kék mezőben arany liliom.

Az illuminátor Ser Ricciardo di Nanni volt (lásd Csillag 2008).

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 116. l., 63. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 64. l., 2020. sz.; Csillag 2008, 170–173. l., Pócs 2016, 324. l.

Reprodukció: Csillag 2008, 172. l.

B/3b-3

Livius, *Ab urbe condita, decas IV.*

München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 15733, két címerábrázolás.

Fol. 2 recto, az alsó szegélydísz bal alsó sarkában látható címer: a vágott pajzs felső, arany mezejében balra(!) haladó vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben ezüst liliom, a liliom két oldalán egy-egy ezüst csillag. A pajzs felett érseki kereszt.

Reprodukció: Csillag 2008, 176. l.; <http://daten.digitale-sammlungen.de/0011/bsb00115311/images/index.html?id=00115311&seite=9&fip=193.174.98.30&nativo=%2F&groesser=100%25> [letöltés: 2018. november 15.]

Fol. 2 recto, az alsó szegélydísz jobb alsó sarkában látható címer: a vágott pajzs felső, arany mezejében balra (!) haladó vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben ezüst liliom, a liliom két oldalán egy-egy ezüst csillag. A pajzs felett püspöki süveg.

Reprodukció: Csillag 2008, 176. l.; <http://daten.digitale-sammlungen.de/0011/bsb00115311/images/index.html?id=00115311&seite=9&fip=193.174.98.30&nativo=%2F&groesser=100%25> [letöltés: 2018. november 15.]

Az illumináció elkészítését Mariano del Buonónak tulajdonítják (lásd Csillag 2008).

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 116. l., 64. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 64. l., 2020. sz.; Csillag 2008, 174–177. l., Pócs 2016, 324. l.

B/4

„Felülfestett” Zrednai-címerek

A felül- vagy átfestett címerek voltaképpen vagy a B/1 vagy a B/2 csoportba tartoznak, de írásunkban különválasztjuk őket, mivel az átfestés miatt a címer nem pontosan látszik, és így az sem vehető ki egyértelműen, hogy található-e süveg vagy kereszt a címerpajzs felett.

B/4a

Pseudo-Quintilianus, *Declamationes*

Párizs, Bibliothèque nationale, Ms. Lat. 7803, fol. 1 verso

Az első levél rectóján Mátyás király címere látható, alatta Zrednai címere. A fol. 1 versón kivehető eredeti címer nagy valószínűség szerint: a vágott pajzs felső, arany mezejében jobbra haladó vörös oroszlán, az alsó, (valószínűleg) kék mezőben két (valószínűleg) arany csillag között arany liliom.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 237. l.; Csapodi 1973, 463. l., 1032. sz.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 131. l., 88. sz.; Csapodi – Csapodiné 1990, 55. l., 124. sz., és 344. l.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, II. (1993), 141. l., 2365. sz.; Madas 2009, 61. l., 109. sz.

Reprodukció: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b60000295/f10.image> [2018. november 3.]

B/4b

Basilus Magnus, *De divinitate Filii et Spiritus Sancti, De Spiritu Sancto*

Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 415, fol. 4 verso

Wehli Tünde szerint Pietro Cennini lehet az illuminátor. Mátyás király címerét Zrednai címerére festették rá. A 4. levél versóján kivehető címerábrázolás: a vágott pajzs felső, arany mezejében jobbra haladó vörös oroszlán; az alsó, kék mezőben arany liliom.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 69, 236. l.; Csapodi 1973, 153. l., 102. sz.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 88. l., 13. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, I. (1988), 267. l., 927. sz.; Csapodi – Csapodiné 1990, 39. l., 36. sz.; Csillag 2008, 188. l.; Budai műhely 2018, 186–187. l.

Reprodukció: <http://www.corvina.oszk.hu/kepnezegeto/index.php?corvina=cod-lat415&lang=en&img=16#16> [2018. november 3.]

B/5

(Tribrachus, *Eclogae*)

Tribrachus, *Eclogae*

Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 416, fol. 1 recto

A kézirat élén olvasható, Zrednai Jánosnak címzett ajánlás miatt említést kell tennünk a Tribrachus-kódexben található, a Zrednai címerében szereplő oroszlán-elemtől egyértelműen elütő oroszlán-ábrázolásról is. A pajzson kék mezőben jobbra néző, ágaskodó arany oroszlán látható.

A kézirat Gaspare Tribraco de' Trimocchi (Tribrachus, 1439 – kb. 1493) verseit tartalmazza, amelyeket az esztergomi érseknek szóló ajánlás előz meg. A kódex elején található két szöveghely (fol. 1 recto, valamint fol. 2 recto: „... ad reveren-

dissimum archiepiscopum Strigoniensem”) világosan jelzi, hogy az illuminált kézirat a végső állapotát Zrednai János esztergomi érseknek szánt kódexként nyerte el. Hoffman Edith szerint a jobboldal lapszédíszítményei közé illesztett címer Zrednai címere. A festő nyilván csak általános tájékoztatást kapott a címer alakjára nézve. Mivel az illuminálás a mai állapotában nem ép, nem állapítható meg egyértelműen, hogy a címer tartalmazza-e Zrednai címerének más elemeit (pl. liliom, csillag). Hoffmann Edith szerint egy apró csillag és egy kicsi liliom fele látszódik, a másik csillag és a liliom másik fele lepattogzott a képről. A levél alján három arc-képet látunk, közülük a középső alak liliommintás főpapi öltözetben, süveggel, baljában pásztorbottal, „Lux Pannoniae” felirattal maga Zrednai. Ulrike Bauer-Eberhardt szerint Guglielmo Giraldi illuminálta a kódexet.

Mivel az ágaskodó oroszlán határozottan eltér a Zrednai címerében található oroszlán képétől, véleményünk szerint nem indokolt a Tribachus-kódex oroszlánja esetében Zrednai-címert keresni.

Szakirodalom: Hoffmann – Wehli 1929/1992, 66, 69. l.; Csapodi-Gárdonyi 1984, 143. l., 112. sz.; Csapodi – Csapodiné 1988–1994, I. (1988), 267. l., 928. sz.; Csillag 2008, 222–223. l.; Bauer-Eberhardt 2008, 114.

Reprodukció: Csillag 2008, 223. l.

Összefoglalás

A kódexekben található címerábrázolásokból kirajzolódó heterogén képhez képest a pecsétek egységes arcot mutatnak. Az ismertetett pecsétlenyomatok az 1460 és 1466 közötti időszakból (Zrednai püspöki, majd érseki méltósága idejéből) származnak. Süveg vagy kereszt – az adott időszaknak megfelelően – mindegyik példányon szerepel.

A kódexekben található címerek árnyaltabb képet mutatnak. A lényeges formai eltéréseket, egyedi megformálásokat (balra forduló oroszlán; nem vágott pajzs; az általánosnak tekinthető színhasználatától eltérő esetek) az egyes tételekben említettem.

Legfontosabb észrevételünk a következő: Zrednai főpapi működése idején valóban készültek kódexek (és azokban címerábrázolások) a tudós főpap számára, amelyeken süveg vagy érseki kereszt nem szerepel.

A datálást illetően a kódexek esetében nehéz helyzetben vagyunk. A szakirodalom kevés esetben (Mariano del Buono, Ser Ricciardo di Nanni, Guglielmo Giraldi, Pietro Cennini) ismeri a festők személyét; a téma jeles kutatói az esetek nagy többségében csupán annyi tudtak megállapítani, hogy az illuminációk mely területeken (például Firenzében, Észak-Itáliában) készültek. Ilyen kevés konkrét adat birtokában nem lehet érdemi megállapításokat tenni a címerábrázolások és a festők közötti összefüggésekre vonatkozóan.

Tisztában vagyunk azzal, hogy összeállításunk további tételekkel is bővíthető.¹¹ Alapvető célunk az volt, hogy a további kutatások számára kiindulási pontot és keretet teremtünk. Kutatásainkat a Zrednai-címeres kódex-kötések (és csatok) és a Zrednai címerét viselő, tartalmazó régészeti leletek, tárgyi emlékek (például Zrednai esztergomi sírköve) adatainak összegyűjtésével és közzétételével kívánjuk folytatni.

PÉTER EKLER

THE SEALS OF JOHANNES DE ZREDNA AND HIS COAT OF ARMS IN ILLUMINATED CODICES

Johannes de Zredna (Zrednai [Vitéz] János, Ivan Vitez od Sredne; c. 1408—1472) served as Archbishop of Esztergom (Gran, Hungary) from 1465 until his death. He was appointed the bishop of Várad (Oradea, Romania) in 1445. Our study depicts both known seals of Johannes de Zredna. The paper includes a detailed but certainly not complete catalogue of the seals. We have also collected all manuscripts from Johannes de Zredna's collection that were illuminated by his coat of arms. The catalogue enlists these illuminations with detailed explanations, too.

¹¹ A téma további kutatása szempontjából kiemelt figyelmet érdemelnek Pócs Dánielnek a 15. századi magyarországi humanisták könyvkultúrájára irányuló vizsgálatai, lásd többek között 2019-ben megjelent írását, illetve a témában tartott előadását. Dániel Pócs: *The codices of György Handó. The Hungarian Historical Review*, 2019. 3. sz. 508–572.; Uő: *Firenze, 1470 körül. Adalékok a magyarországi korai humanista könyvkultúra és az all'antica udvari reprezentáció történetéhez*. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2018. június 14.